

DVA MODELY - DVA SPÔSOBY RIEŠENIA VZŤAHU SPOLOČNOSTI A PRÍRODY

Docent PhDr. Ivan Buraj, PhD.

Obsah

- Úvod
- Latour ako „hybridista“
- Malmova kritika „hybridizmu“
- Malmove závery
- Epilóg (alebo niektoré hypotetické odpovede Bruna Latoura)

Úvod

- Konfrontácia dvoch prístupov, pohľadov, „modelov“ na spoločnosť a prírodu
 - Bruna Latoura (prípadne aj jeho „dvojníka“ Jasona Moora) na jednej strane a Andreasa Malma (a zase jeho „dvojníka“ Philippa Stamenkovica)
- Pritom som vychádzal hlavne z nasledovných prác
 - Pokiaľ ide o Latoura, to boli predovšetkým knihy: *Nikdy sme neboli moderní* (2003), *Zpátky na zem* (2020) a *Politique de la nature* (2004)

Úvod

- Čo sa týka Malma, vychádzal som hlavne z dvoch prác: *Against Hybridism: Why We Need to Distinguish between Nature and Society 2019* a *Nature et société: un ancien dualisme pour une situation nouvelle, 2017*
- Spor sa odohráva stále v podstate okolo základného vzťahu medzi spoločnosťou a prírodou: čo je pre riešenie otázok klímy racionálnejšie – ich rozdeľovanie alebo spájanie?
- No nielen

Úvod

- Táto konfrontácia presahuje zúžený rámec ekologických/klimatických problémov a týka sa oveľa širšieho okruhu filozofických (aj praktických) otázok a problémov vlastných či už *dejinám filozofie* (modernistická vs. postmodernistická filozofia) , *metafyzike* („ontológia“ a atribúty prírody a spoločnosti), *metodológii* a *epistemológii* (v súvislosti s prístupom ku skutočnosti- s konštruktivismom alebo relativizmom, so spôsobom/štýlom myslenia), *etike* (zvlášť v spojitosti so zodpovednosťou za súčasnú klimatickú a ekologickú krízu) alebo *politckej filozofii* (podiel spoločnosti- jej podstaty, typu, charakteru a pod, spoločenského/politického poriadku, režimu na týchto krízach a možnosti ich riešenia pomocou spoločenských, resp. technologických a politických opatrení a prostriedkov

Úvod

- A z tohto širšieho pohľadu Malm/Stamenkovic obviňujú Latoura z nedostatku realizmu a historického prístupu (ako celú „postmodernu), mysticismu, z „extrémneho konštruktivismu“ a hlavne z „hybridizmu“, z tzv. hybridizácii, kríženia pojmov a jednotlivých oblastí skutočnosti, vrátane prírody a spoločnosti

Latour ako „hybridista“

- O ňom a jeho koncepcii som podrobne hovoril na katedrovej konferencii minulý rok (*Latourova koncepcia politickej ekológie na pozadí kritiky moderny /a súčasnosti*, 2.-3. 9. 2021)
 - Z časových dôvodov sa tu obmedzím na jeho dve tézy, ktoré sú pre jeho kritikov kľúčové
 1. Nielen spoločnosť, ale aj príroda je konštrukciou (Latour, *Nikdy sme neboli moderní* 2003, 126-127) („extrémny konštruktivizmus“)
- (Na tom však vždy a všade netrvá; inde zase píše, že príroda je reálna, tak ako sú povedzme reálne siete vzťahov- *Nikdy sme neboli moderní* 2003, 18. A tiež tvrdí, že konštruktivistický prístup nijako neznehodnocuje prírodu; len nám má pomáhať lepšie jej porozumieť- *Stopovat a skládat světy*, 199)

Latour ako „hybridista“

- 2 . Pojmy prírody a spoločnosti (v tradičnom bipolárnom chápaní) sú zastarané. V tomto zmysle, ako Latour vyhlasuje v knihe *Politika prírody. Ako vniesť vedu do demokracie*, chceme „zrušiť (bruiller) raz a navždy rozdiel medzi prírodou a spoločnosťou a že sa už nikdy k nim nevrátíme ako k dvom odlišným celkom: k prírode na jednej strane a k predstavám, ktoré vytvárajú ľudia na strane druhej“ (Latour Bruno, *Politiques de la nature. Comment faire entrer les sciences en démocratie*, Paris, La Découverte & Syros, 1999, pp. 55-56)
- Zastávať naďalej binaritu prírody a spoločnosti znamená zastierať logiku súčasnej ekologickej a klimatickej krízy
 - Malm zastáva opačný postoj: tak ako nikdy predtým, v dnešnej situácii otepľovania planéty, ak chceme pochopiť túto krízu a možnosti udržateľných zásahov do jej riešenia, je potrebné oddeľovať sociálne zložky od prírodných

Malmova kritika „hybridizmu“

- Malm opisuje hybridizmus ako snahu disolúcie, „rozpúšťania“, ktorej cieľom je rozpustiť všetky konceptuálne kategórie -a najmä tie binárne-, čo znemožňuje akúkoľvek serióznu filozofickú analýzu
- ❖ Pritom identifikuje a rozlišuje dva druhy hybridizmu: *ontologický hybridizmus* (spoločnosť a príroda reálne neexistujú) a *metodologický hybridizmus* (rozlišovanie jedného od druhého nemá zmysel a význam)

Malmova kritika „hybridizmu“

- Každá teória by mala vo všeobecnosti podľa Malma
 - v prvom rade vyjasňovať a nie zatemňovať situáciu
 - A čo sa týka už konkrétne ekologickej teórie
 - by mala byť historická
 - by mala bojovať za stabilitu klímy a proti fosílnej ekonomike (preto, ako prvý nevyhnutný krok navrhuje, vymedziť priestor konania, aktivity a zároveň odporu)
 - a čo je však podľa neho najdôležitejšie: mala by nevyhnutne vychádzať z jasného odlíšenia prírody od spoločnosti

Malmova kritika „hybridizmu“

- (Pretože)Hybridizmus nepomáha pochopiť svet, ale naopak ho robí nevysvetliteľným - vraj vedie k teoreticko-metodologickému chaosu, anarchii, k nerozlišovaniu pojmov a z morálneho hľadiska v prípade súčasných ekologických problémov aj k znejasneniu zodpovednosti za ich kritický stav
- Preto si musíme nekompromisne vybrať medzi dvoma cestami
- ✓ Jednou možnosťou je povedať, že hoci spoločnosť a prírodu tvorí rovnaká substancia (substancionálny monizmus alebo monizmus podstaty), majú odlišné *vlastnosti* („dualizmus vlastností“)- Malmova pozícia
- ✓ Druhou z možností je, že budeme nástožiť na tom, že spoločnosť a príroda nielenže zdieľajú rovnakú podstatu/substanciu, ale že neexistuje žiadna významná *vlastnosť*, ktorou by sa dali rozlíšiť - monizmus podstaty takto dopĺňa monizmus vlastností(Taká je pozícia hybridistov na čele s Brunom Latourom)

Malmova kritika „hybridizmu“

- Substancializmus, ktorý stavia prírodu a spoločnosť ako ontologicky odlišné entity, spôsobuje, že ich interakcia (vrátane degradácie životného prostredia, ktorá má pôvod v spoločnosti a spätne sa do nej vracia) sa stáva nevysvetliteľná
- Rovnakým nedostatkom trpí podľa neho i dvojité monizmus substancie a vlastností
- A myslí si, že iba vďaka dualistického prístupu - dualizmu vlastností je napríklad možné odhadnúť, aká by bola dnes koncentrácia oxidu uhličitého v atmosfére, ak by k tomu neprispeli sociálne aktivity ľudí

Malmova kritika „hybridizmu“

- Malm v svojich prácach uvádza množstvo príkladov len, aby dokázal, že príroda, prírodné procesy existujú a fungujú absolútne samostatne, nezávisle od ľudí a ich činnosti
 - Nemám čas ani priestor čo i len vymenovať tieto takmer nespočetné príklady
 - Preto sa na chvíľu pristavím len pri posledne spomenutom (CO_2), a to aj preto, aby som poukázal na niektoré vnútorné rozpory Malmovej argumentácii

Malmova kritika „hybridizmu“

- Oxid uhličitý sa v atmosfére nachádza len v stopových množstvách a ľudia takisto nemajú kapacitu pridať k nemu viac ako len nepatrnú časť
- Napriek tomu už len jeho mierny vplyv, zásah do zloženia atmosféry v kombinácii s emisiami iných plynov, ktorých koncentrácie sú počítané v miliardách alebo dokonca biliónoch, by stačil na to, aby to spôsobilo dôsledky zmeny klímy
- Dôvodom je skutočnosť, že CO₂ zohráva v klimatickom systéme jedinečnú úlohu, ktorú možno prirovnať k „ovládaciemu gombíku“, ktorého otáčanie aktivuje obrovský súbor mechanizmov, ktoré buď ohrievajú alebo ochladzujú Zem
- A dnes sa toto tlačidlo točí väčšou rýchlosťou ako kedykoľvek predtým v geologickej histórii
- Mieru ľudského zasahovania v tomto mechanizme Malm prirovnáva zrnkám piesku hodených do jeho systému (aj to však môže byť najmä v súčasnosti rozhodujúce I.B. – „efekt motýlích krídiel“), ktorého veľkosť sa vymyká akejkol'vek našej predstavivosti

Malmove závery

- Na základe podobných príkladov robí Malm niekoľko (aspoň pre neho) podstatných *záverov*
 - Problém klimatickej zmeny je v skutočnosti ukázkový spôsob, akým sa sociálne vzťahy spájajú s prírodnými vzťahmi, procesmi, ktoré nevznikli ich príčinením
 - Klíma sa *nevytvára*, ale *mení* (podč. sám autor), narúša, rozvracia, destabilizuje
 - Spoločnosť zahájila klimatické zmeny, ale príroda naďalej tvorí svoje dielo

Malmove závery

- Z prírody vychádzajú kauzálne účinky, ktoré nie sú produktom spoločnosti (topenie permafrostu oživuje kolónie mikróbov, ktoré začínajú rozkladať uhlík doteraz obsiahnutý v pôde a uvoľňovať ho vo forme metánu alebo oxidu uhličitého, a to veľkou rýchlosťou, rýchlejšie, ako sa doteraz predpokladalo)
- Nehľadiac na to, z akého uhla pohľadu sa rozhodneme študovať globálne otepľovanie, chápané ako materiálny proces vo vnútri biosféry, nachádzame len vzťahy medzi prírodnými vecami, elementmi, ktoré nezávisle od toho, nakoľko sa na nej (biosfére) podieľajú, či významne alebo len marginálne, sú však pre ňu najpodstatnejšie (Zároveň však na inom mieste tvrdí, že *motorom klimatických zmien* je typ spoločnosti s fosílnou ekonomikou, ktoré pred 19. storočím neexistovalo I.B.)
- Bez tohto prvenstva prírody ako celku by opäť napr. emisie CO₂ a iných skleníkových plynov nepredstavovali žiadny problém

Malmove závery

- Čím hlbšie ľudia počas svojej histórie pretvárali prírodu, tým intenzívnejšie to ovplyvnilo ich životy
- A čím zase viac „historizujeme prírodu“, čím viac prírodných substrátov začleňujeme do spoločnosti, tým spoločnosť viac „naturalizujeme“, robíme ju stále závislejšou na prírodných kauzálnych vzťahoch, ktoré stále menej ovládame

Malmove závery

- Klimatická kríza rozdiel medzi sociálnym a prírodným ani zďaleka nerušia, ale robia ho ešte nevyhnutnejším než kedykoľvek predtým
- Práve preto, že s vývojom sa tieto dva súbory faktorov nevyhnutne preplietli stalo naliehavým *študovať ich rozdiely v jednote* – musíme vedieť, ako sa vzájomne ovplyvňujú, aké škody jeden spôsobí druhému a ešte dôležitejšie je, ako zastaviť všeobecné ničenie planéty
- Napokon aj čisto zdravý rozum nám našepkáva, že aby sa dve veci vzájomne ovplyvňovali, musia najprv existovať samostatne alebo ešte inak: aby sa dve veci spojili, musí medzi nimi byť spočiatku rozdiel
- Aby sme teda maximalizovali naše šance vyhnúť sa úplnej destabilizácii klimatického systému, musíme byť citlivejší ako kedykoľvek predtým na dichotómiu medzi tým, čo ľudia v každom prípade vytvárajú, a tým, čo nie je ich dielom

Malmove závery

- To neznamená, ako Malm pri tejto príležitosti často dodáva, *že neexistuje medzi prírodou a spoločnosťou žiadna kombinácia, ani vzájomné prieniky*
- ✓ ale to, že hoci sú prepojené, zostávajú diferencované, odlišiteľné a uplatňujú odlišnú kauzálnu moc, a to i voči sebe navzájom
- ✓ Malmova epistemológia, ktorú sám tiež nazýva „epistemologickým klimatickým realizmom“ takto zakresľuje ostrú líniu oddeľujúcu prírodu a spoločnosť
- ✓ A v nej príroda a ľudia nedajú redukovať navzájom, i keď každý má časti toho druhého, a práve „v medzerách tejto jednoty-v-rozdielnosti“ spočívajú východiská ako aj potenciálne riešenia klimatickej krízy

Epilóg (alebo niektoré hypotetické odpovede Bruna Latoura)

- Medzi Malmom a Latourom reálne nikdy neprebehol dialóg, a tak sa môžem iba pokúsiť rekonštruovať možné Latourove odpovede
 - Ak za realizmus budeme pokladať čo najadekvátnejšie zachytenie skutočnosti, je to možno práve naopak
 - Uvedomením si skutočnosti, že svet, v ktorom žijeme nie je bipolárny, dualistický, ale mnohorozmerný, nie je jednoznačný, ale mnohoznačný a že javy a procesy v ňom sú vzájomne prepojené a prepletené, čo musí reflektovať aj naše poznanie a jeho pojmy
 - Naopak dualistické videnie sveta je značne zjednodušené, jednostranné a zúžené, čo obmedzuje možnosti vidieť svet, taký aký je - so vzájomnými prepojeniami a interakciami

Epilóg (alebo niektoré hypotetické odpovede Bruna Latoura)

- o S jasným odlíšením prírody a spoločnosti sa spravidla spája tendencia stavať ich do vzájomného protikladu
- o Z čoho potom môže vyplývať, že nakoniec príroda si môže za „svoje“ problémy sama, resp. že si sama bez pomoci človeka, spoločnosti „svoje“ problémy aj dnes vyrieši (skúsme si napríklad len na chvíľu predstaviť, že by si dnes príroda dokázala sama poradiť s našou uhlíkovou stopou...)
- o V tejto súvislosti sa Latour usiluje, nie vylúčiť, ako tvrdia jeho kritici, ale prehodnotiť modernistický koncept prírody – ako objektu, nevyčerpatel'ného zdroja ľudskej aktivity

Epilóg (alebo niektoré hypotetické odpovede Bruna Latoura)

- Z teoreticko-filozofického hľadiska dualistický model sveta je problematický i preto, že často vedie k esencializmu ,– v danom prípade k esencialistickému či substancialistickému, ktorý inak ako sme pred chvíľou počuli sám Malm kritizuje, pohľadu na prírodu, resp. spoločnosť (a s ním úzko spojenému tzv. objektivismu alebo „vecizmu“)
- Domnievam sa, že takéto podozrenia nie sú neopodstatnené
 - o Stačí si len všimnúť, ako definuje prírodu a spoločnosť

Epilóg (alebo niektoré hypotetické odpovede Bruna Latoura)

- o Pokiaľ ide o prírodu opierajúc sa o štúdiu Kate Soper (*What is Nature ? Culture, Politics and the Non-Human*), ponúka jej nasledujúcu definíciu
- o Príroda, ako píše, pozostáva z „hmotných štruktúr a procesov, ktoré sú nezávislé od ľudskej činnosti (v tom zmysle, že nie sú produktom ľudskej vynaliezavosti) a ktorých kauzálne sily a potencie sú nevyhnutnými podmienkami každej ľudskej praxe a determinujú jej možné podoby“

Epilóg (alebo niektoré hypotetické odpovede Bruna Latoura)

- Malmov argument, že iba zreteľne ohraničené, rozdielne, až protikladné atribúty sa môžu spájať, pôsobí na prvý pohľad logicky a presvedčivo, avšak ani sám modernizmus, o ktorý sa švédsky filozof v zásade opieral, nebol v tomto dôsledný
- Ako poukazoval Latour v knihe *Nikdy sme neboli moderní*, modernisti sa riadili dvomi zdanlivo protikladnými súbormi praxí: jeden postupoval metódou 'očisťovania' druhov od ich hybridov a 'veľkého delenia' sveta na dve celkom odlišné súcna; druhý, akoby opačne – vytváral novú hybridnú zmes rôznorodých súcien a sieť vzťahov
- ✓ Takto napr. modernistický historický univerzalizmus na jednej strane postuloval princípy všeobjímajúcej jednoty a kontinuity, aby zároveň v mene tých istých princípov vylučoval, odstraňoval niečo zo zorného uhla, potlačoval

Epilóg (alebo niektoré hypotetické odpovede Bruna Latoura)

- V skutočnosti, ako tvrdí Latour, jeden súbor praxí nemôže existovať bez druhého: očistenie bez predchádzajúcej hybridizácie a tá zase bez nejakej „očisty“
 - ❑ Z tohto hľadiska aj oba prístupy (Malmov a Latourov) majú asi rovnako blízko k pravde ako k nepravde
 - ❑ A našou úlohou by nemalo byť nekompromisne poprieť jeden prístup v prospech druhého, ale vytvoriť medzi nimi tvorivý, vzájomne komunikujúci a vzájomne sa obohacujúci vzťah

KONIEC

pozornost!

Ďakujem za